

В. М. ПРИСЯЖНИЙ

Володимир Михайлович Присяжний, кандидат юридичних наук, доцент ВНЗ «Національна академія управління»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ, ЗАСМІЧЕННЯ ТА ВИСНАЖЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Перед правозастосовними органами стоїть завдання підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, в тому числі з посяганнями на відносини з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів. Узагальнення практики правозастосовних органів свідчить про те, що вони зіштовхуються з певними труднощами в застосуванні норм про кримінальну відповідальність за злочини, передбачені ст. 242 КК України. Це зумовлене факторами, до яких належать недоліки в конструюванні норм, передбачених ст. 242 КК України, відсутність роз'яснень із застосування вказаної статті. Чимало проблем, зокрема, об'єкт, предмет, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 242 КК України, відмежування цього складу від суміжних і аналогічного адміністративно-правового делікту та кваліфікація, за необхідності, за сукупністю складів злочину, продовжують залишатися дискусійними.

В юридичній літературі питанню порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за забруднення, засмічення та виснаження (порушення правил охорони) водних об'єктів за законодавством України та законодавством деяких зарубіжних країн приділяли певну увагу. Відповідні проблеми тією чи іншою мірою досліджували такі вчені: В. І. Андрейцев, Ю. В. Баулін, С. Б. Гавриш, Е. М. Жевлаков, А. М. Комісаров, М. І. Коржанський, М. Леонт'єв, Ю. І. Ляпунов, В. К. Матвійчук, В. Л. Мунтян, В. О. Навроцький, В. Д. Пакутін, П. Ф. Повеліцина, О. Я. Светлов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, С. В. Трофімов, В. А. Широков та ін.

Вирішення цих та інших питань, що розглядаються у даній статті, потребує поряд з юридично-логічним, історичним, соціологічним, системним дослідженнями також і порівняльно-правового.

Порівняльно-правовий метод дослідження щодо зазначеної проблеми майже відсутній. Тим часом, відомо, що порівняльно-правове дослідження з цієї проблеми відіграє не лише велику науково-пізнавальну роль, а й має певне прикладне значення. Дослідження складу злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів (ст. 242 КК України) і відповідних складів злочинів за аналогічне діяння у законодавстві деяких зарубіжних країн у порівняльному аспекті – це один із конкретних засобів застосування діалектичного методу дослідження проблем, що нас цікавлять.

Користуючись вищезгаданим підходом до досліджуваної проблеми, доцільно її розглядати стосовно складноутворюючих ознак складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, і відповідних складів злочинів, що вибрані для порівняння. Цей шлях допоможе найповніше показати співвідношення нашого закону (ст. 242 КК України) з відповідними законами зарубіжних країн, а також виявити певні проблеми, які належить вирішити законодавцю для вдосконалення ст. 242 КК України, а також сприятиме уявленню про існуючі тенденції з подолання цих соціальних явищ у вітчизняному і зарубіжному законодавствах¹.

Продовжуючи наше дослідження щодо кримінально-правової охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження. Треба зазначити, що згідно зі ст. 242 КК України об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів від забруднення та виснаження². Натомість, ст. 158 КК Естонської Республіки стосується відносин щодо умов з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів від забруднення, виснаження та засмічення³. Стаття 182 КК Республіки Польща передбачає об'єктом злочину відносини, що забезпечують охорону водних об'єктів тощо від забруднення⁴. Статтями 180, 181 КК Австрії передбачено об'єктом цього злочину суспільні відносини з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів від забруднення та впливу іншими способами на нього⁵. Відповідно до ст. 96 КК Латвійської Республіки об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують умови експлуатації використання водних об'єктів⁶. Стаття 235 КК Республіки Молдова передбачає об'єктом досліджуваного злочину суспільні відносини з охорони водних об'єктів від забруднення⁷. Відповідно до ст. 352 КК Республіки Болгарія об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони водних об'єктів від їх забруднення⁸. Щодо діяння, передбаченого ст. 234 КК Швейцарії, слід зазначити, що об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони питної води, призначеної для людей або домашніх тварин, від забруднення⁹. У відповідності з § 324 КК ФРН об'єктом цього злочину є суспільні відносини і умови, що забезпечують охорону водних об'єктів від забруднення чи іншого впливу на них, що змінює їх властивість¹⁰.

Як свідчить аналіз статей наведених законодавчих актів відповідних держав, об'єктом вони вбачають суспільні відносини з охорони водних об'єктів у різній інтерпретації. Проте, якщо згідно зі ст. 242 КК Ук-

раїни йдеться про відносини щодо умов охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів (усіх без винятку) від забруднення та виснаження, то в ст. 158 КК Естонської Республіки зазначено про такі самі відносини, але захист їх від забруднення, засмічення та виснаження. В КК Республіки Польща охороняються зазначені відносини лише від забруднення. Деякі інші відносини охороняються КК Латвійської Республіки, тут йдеться про відносини з експлуатації та використання водних об'єктів. Ще вужче коло відносин охороняється за КК Швейцарії, адже тут існують відносини щодо питної води.

У КК Японії в ст. 142 КК об'єктом злочину є відносини з охорони чистої питної води від забруднення; в ст. 143 КК об'єктом злочину є відносини з охорони питної води, що доставляється водогонями, від забруднення; в ст. 144 КК об'єктом є відносини з охорони чистої води, призначеної для пиття, від отруєння; в ст. 146 КК об'єктом злочину є відносини з охорони питної води від отруєння у водогоні¹¹. Це все дає підстави схилитися до позиції законодавця Естонії щодо охоронюваних об'єктів у зазначеному випадку.

Щодо предмета зазначеного складу злочину, яким згідно з чинним законодавством (ст. 242 КК України) є всі водні об'єкти, що розташовано на території нашої країни, як у твердому, рідкому, так і газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод і нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем і невіддільні від нього, які можуть бути в господарському (залучені до трудових ресурсів), так і в іншому обігу. Аналогічне положення щодо предмета цього злочину міститься в КК Естонської Республіки, КК Республіки Польща, Кримінальному законодавстві Норвегії, КК Республіки Молдова. Іншими словами, предмет цього злочину в зазначених кримінальних кодексах, у своєрідній інтерпретації подібний до предмета злочину, описаного в ст. 242 КК України. Деякі вужче предмет злочину зазначено в КК ФРН – це водойми, в КК Латвійської Республіки – це води, у Кримінальному законодавстві Норвегії – це резервуари води і водогони. Ще більш обмежений перелік предметів злочинів, що досліджуються, в КК Республіки Болгарія – це проточні води, басейни, ґрунтові води. У КК Австрії – це водне джерело. І, нарешті, найбільш обмежений перелік предметів досліджуваного злочину міститься в КК Швейцарії: це питна вода, що призначена для людей і домашніх тварин. За КК Японії предметом злочину є питна вода, в тому числі й у водогоні.

Ми вважаємо, що як деталізація предмета злочину, так і певне його обмеження, непотрібні, адже і те, й інше шкодить охороні відносин щодо цього найважливішого природного об'єкта. Тому позиція нашого законодавця лаконічна.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, як ми вже зазначали, характеризується такими обов'язковими ознаками, як діяння (дія або бездіяльність): 1) забруднення, виснаження певних водних об'єктів, які мають місце у визначених умовах (в певному місці, з використанням певних засобів та джерел, а також діяннями для ч. 1 ст. 242 КК і діяннями та наслідками для ч. 2 ст. 242 КК (загибель або захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного й рослинного світу або інші тяжкі наслідки) та необхідного причинного зв'язку між діянням і зазначеними наслідками (ч. 2 ст. 242 КК України), із застосуванням засобів і джерел вчинення злочину.

За КК Естонської Республіки об'єктивна сторона складу досліджуваного злочину характеризується діями: 1) забрудненням, засміченням й виснаженням водних об'єктів у певному місці, певними засобами; 2) наслідками – істотною шкодою; 3) необхідним причинним зв'язком і вказаними в ч. 1 ст. 158 КК Японії наслідками. У ч. 2 ст. 158 КК Японії об'єктивна сторона характеризується тими самими діями, що і в ч. 1 ст. 158 КК; наслідками – це велика шкода, інші тяжкі наслідки; необхідним причинним зв'язком між діями і наслідками, зазначеними в ч. 2 ст. 158 КК Японії. За ст. 182 КК Республіки Польща об'єктивна сторона цього злочину характеризується такими діями, як забруднення води, засобами (речовиною чи речовиною з іонізуючим випромінюванням). За § 324 КК ФРН об'єктивна сторона злочину характеризується такими діями, як забруднення, або іншими діями, що змінює властивості водойми. Крім цього, для такого складу злочину характерною ознакою об'єктивної сторони є засоби вчинення злочину. Згідно зі ст. 96 КК Латвійської Республіки вказаний злочин характеризується: 1) такими діями або бездіяльністю, які полягають у порушенні правил експлуатації або використання вод; 2) такими наслідками, як істотна шкода природному середовищу, істотна шкода здоров'ю людей, істотна шкода майновим або господарським інтересам; 3) причинним зв'язком між діяннями і наслідками, зазначеними у цій статті. На підставі § 180 КК Австрії об'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується діянням (забрудненням, іншим чином заподіяно шкоду водному джерелу). Зрозуміло, що для цього злочину обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є джерело та засоби вчинення злочину (ч. 1 § 180 КК Австрії). Згідно з ч. 2 § 180 КК Австрії обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є час вчинення злочину (тривалий час), спосіб вчинення злочину (тяжким чином) та наслідки (значний обсяг). Для складу злочину, який має наслідки, існує ще необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками вчинення злочину. Для ст. 352 КК Республіки Болгарія об'єктивна сторона злочину характеризується дією або бездіяльністю, що виражаються в забрудненні проточних чи ґрунтових вод. На підставі ст. 234 КК Швейцарії об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діяннями (забрудненням) питної води; 2) засобами вчинення злочину (шкідливими для здоров'я речовинами). На підставі ст.ст. 142-146 КК Японії ці злочини виняються такими діяннями, як забруднення (чистої води, водогону), отруєння (чистої води, водогону), засобами вчинення злочину, які спричиняють настання наслідків, наслідками (смерть та тілесні ушкодження). А отже, коли ці наслідки настали, то об'єктивна сторона характеризується необхідним причинним зв'язком між діянням і наслідками, що настали.

Аналіз зазначених складів злочинів свідчить, що для національного кримінального законодавства (ст. 242 КК України) доречним є врахування досвіду законодавця Естонії, де зазначаються не якісь правила,

а конкретні діяння (це забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів), можлива тривалість таких дій та інші положення.

Як зазначалося вище, для ст. 242 КК України обов'язковими є такі кваліфікуючі ознаки: 1) діяння, що спричинили загибель або захворювання людей; 2) діяння, що спричинили масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу; 3) інші тяжкі наслідки. Натомість для КК Естонської Республіки властиві такі наслідки: 1) істотна шкода; 2) велика шкода; 3) інші тяжкі наслідки.

Для КК Республіки Молдова характерні такі наслідки: 1) шкода здоров'ю; 2) шкода сільськогосподарському виробництву; 3) шкода рибним запасам; 4) істотна шкода здоров'ю людей; 5) істотна шкода сільськогосподарському виробництву; 6) масова загибель риби.

Досліджуваному складу злочину згідно зі ст. 145 КК Японії притаманні такі наслідки: 1) смерть іншої особи; 2) тілесні ушкодження іншої особи. Для ст. 146 КК Японії властиві такі наслідки, як смерть особи.

Щодо досліджуваного злочину § 1526 Кримінального законодавства Норвегії передбачає такі наслідки: 1) значна шкода; 2) смерть особи; 3) істотне ушкодження організму особи або шкода здоров'ю; 4) скорочення природного запасу тваринних організмів, що охороняються.

Згідно зі ст. 102 КК Латвійської Республіки для досліджуваного злочину притаманні такі наслідки: 1) істотна шкода природному середовищу; 2) істотна шкода здоров'ю людей; 3) істотна шкода майновим інтересам; 4) істотна шкода господарським інтересам.

Аналіз наведеного законодавства свідчить, що для нього характерні такі наслідки, як смерть особи (загибель людей), шкода здоров'ю (захворювання людей, тілесні ушкодження). Проте ці ознаки сформульовані в різній інтерпретації. На нашу думку, їх слід подати в запропонованій нами редакції. Всі інші кваліфікуючі ознаки та наслідки потрібно сформулювати в запропонованій нами редакції.

Використані нами новели зарубіжного кримінального законодавства в наведеному формулюванні, з нашого погляду, позитивно вплинуть на відносини з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів.

На підставі проведеного порівняльно-правового дослідження складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, та аналогічного злочину за законодавством деяких зарубіжних країн акцентується увага на тому, що в зарубіжному законодавстві діяння, передбачені ч. 1 КК, є діяннями, зазвичай, із формальним складом злочину. Також у статті наведено позитивні положення, які прийнятні для рекомендування щодо ст. 242 КК України.

¹ Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. – 111 с.

² Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189; Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки: Закон України від 21 вересня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405; Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.

³ Уголовный кодекс Эстонской Республики / Науч. ред. и перевод с эстонского В. В. Ванедалова; вступ, статья канд. юрид. наук, доц. СПбГУ Н. И. Мациева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 262 с. – С. 163.

⁴ Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецова; вступ, статья канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой; перевод с польского Д. А. Бариллович. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с. – С. 143.

⁵ Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с. – С. 82-83.

⁶ Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ, статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой; перевод с латышского канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с. – С. 178.

⁷ Уголовный кодекс Республики Молдова // Ведомости Верховного Совета Молдавской ССР. – 1961. – № 10. – Ст. 41 (последующими изменениями и дополнениями). – С. 107.

⁸ Уголовный кодекс Республики Болгарии / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова; перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова; вступ, статья И. И. Айдарова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с. – С. 244-245.

⁹ Уголовный кодекс Швейцарии / Пер. с нем. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 138 с. – С. 80.

¹⁰ Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 208 с. – С. 183.

¹¹ Уголовный кодекс Японии / Науч. редак. и предисл. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 226 с. – С. 93-94.

Резюме

У даній статті автор проводить порівняльно-правове дослідження складу злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів, передбаченого ст. 242 КК України, і відповідних складів злочинів за аналогічне діяння в законодавстві деяких зарубіжних країн. Крім того, робиться висновок про те, що в зарубіжному законодавстві діяння, передбачені ч. 1 даного виду злочину, є діяннями, зазвичай, із формальним складом.

Ключові слова: порівняльно-правове дослідження, кримінальне законодавство зарубіжних країн, формальний склад злочину.

Резюме

В данной статье автор проводит сравнительно-правовое исследование такого преступления как загрязнение, засорения и истощения водных объектов, предусмотренного ст. 242 УК Украины, и соответствующих составов преступлений аналогичного деяния по законодательству некоторых зарубежных стран. Кроме того, делается вывод о том, что в зарубежном законодательстве деяния, предусмотренные ч. 1 данного вида преступления, являются таковыми с формальным составом.

Ключевые слова: сравнительно-правовое исследование, уголовное законодательство зарубежных стран, формальный состав преступления.

Summary

In this article, the author conducted a comparative legal study of such a crime as pollution and depletion of water bodies under Art. 242 Criminal Code and related criminal offenses of a similar act for the laws of some foreign countries. In addition, it is concluded that a foreign law act under Part 1 of this type of crime is the acts of a formal composition.

Key words: comparative legal study, the criminal law of foreign countries, the formal part of the crime.

Отримано 14.09.2010

М. В. ПРОЦЕНКО

Микола Вікторович Проценко, кандидат юридичних наук, доцент Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Серед усіх злочинів, що вчиняються в Україні чи не найнебезпечнішими є злочини, скоєні організованими групами.

Питанням щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами, присвятили свої дослідження чимало вчених криміналістів, зокрема: Т. В. Авер'янова, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. М. Биков, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, М. С. Гурев, О. Ф. Долженков, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. І. Куліков, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. С. Овчинський, М. А. Погорецький, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, М. П. Яблоков та ін.

Однак, деякі питання щодо особливостей розслідування злочинів, які вчиняються організованими групами, досі залишаються невирішеними. Вирішенню деяких з них, зокрема проблемним питанням щодо взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при виявленні злочинів, вчинених організованими групами, присвячено цю статтю.

Складність вирішення завдань виявлення і доказування факту вчинення злочину організованою групою та забезпечення судової перспективи кримінальної справи у названому аспекті потребує узгодженого поєднання зусиль оперативно-розшукових і слідчих підрозділів. В. Д. Берназ відзначає, що оперативно-розшукові заходи мають виключно важливе значення для слідчого при прийнятті рішень щодо прийняття процесуальних рішень і проведення окремих слідчих дій. Оперативну інформацію, яка орієнтує слідчого щодо місцезнаходження об'єктів, які мають значення для справи, використовують: а) при прийнятті рішення про обшук, виїмку, накладення арешту на майно, арешт кореспонденції тощо; б) для провадження інших дій, метою яких є притягнення вказаних об'єктів у сферу судочинства для надання їм процесуального статусу¹. Саме від організованості взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів залежить ефективність діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі. Аналізуючи перший досвід взаємодії слідчих і оперативних працівників при розслідуванні економічних злочинів, Головне слідче управління МВС України визначило низький рівень співробітництва названих підрозділів, що призводило до багатьох помилок і затягування слідства з усіма його негативними наслідками².

Злочини, що вчиняються організованими групами осіб, мають певну специфіку у механізмі відображення у навколишньому середовищі, пов'язану з розподілом функцій між співучасниками. Окрім того злочинні групи більш активно і масштабно протидіють правоохоронним органам у виявленні вчинених ними злочинів, а потім і їх розслідуванню. Дана обставина вимагає від правоохоронних органів узгодженого поєднання оперативно-розшукових і процесуальних засобів, починаючи зі стадії порушення кримінальної справи і надалі. Особливо наочно це проявляється при виявленні і розслідуванні економічних організованих злочинів. Ця проблема знайшла відображення у відомчому нормативно-правовому акті МВС України – «Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні і розслідуванні злочинів у сфері економіки» (затвер-